

Effectmeting Zuidvruchten kweken Over de betekenis van kunst en cultuur bij de uitvoering van Pact op Zuid

1 Korte omschrijving van het advies

Uitgebracht in maart 2008.

Kunst en Cultuur spelen een essentiële rol bij transformatieprocessen in wijken. Daarbij kan het globaal gaan om twee vormen van vernieuwing: revitalisering en gentrification. Bij revitalisering wordt de leefbaarheid in de wijk verbeterd zonder dat de bewonerssamenstelling fundamenteel wijzigt. Bij gentrification wordt het leefklimaat in een wijk verbeterd waarbij de samenstelling van de wijkbevolking significant verandert. Zowel autonome als meer maatschappelijk betrokken kunst spelen in deze transformatieprocessen een rol.

Het rapport:

- a is heel optimistisch over de kansen die kunst en cultuur voor Rotterdam-Zuid te bieden heeft en wijst aan de hand van Rotterdamse cijfers op enkele harde cijfermatige bewijzen voor de stelling dat kunst, zoals een landelijke bureau al opperde, als *waardemaker* betiteld kan worden;
- b doet een aantal suggesties voor het opwaarderen van kansrijke zogenoemde 'creatieve zones' in Rotterdam-Zuid in aansluiting op een eerder advies van de Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur over aandachtsgebieden op het gebied van de creatieve industrie;
- c toont aan dat het vaak gemaakt onderscheid tussen community art (dat verondersteld wordt voor lokale projecten van groot belang te zijn) en autonome kunst (dat verondersteld wordt niet zinvol te zijn voor lokale ontwikkelingen) niet terecht is; beide vormen van kunst zijn voor wijken in ontwikkeling zinvol;
- d stelt dat Rotterdamse culturele instellingen nog te weinig wijkgericht werken;
- e geeft aan dat het ontbreekt aan voldoende identiteit van het Pact op Zuid en geeft daarbij een aantal tips hoe dat te verbeteren;
- f doet de aanbeveling enkele alleen nog maar in Rotterdam-Noord toegepaste indicatoren (bijvoorbeeld de Gentrificationmonitor) nu ook in Rotterdam-Zuid toe te passen;
- g voert een pleidooi voor het ontwikkelen van een cultuurmonitor.

2 Gang door het gemeentelijke apparaat

Het advies inzake de rol van kunst en cultuur in het programma: Pact op Zuid verschijnt maart 2008 op een gunstig tijdstip. De positie van het integrale, gebiedsgerichte beleidsprogramma Pact op Zuid wordt in deze periode aanzienlijk versterkt doordat het kabinet medio 2007 besluit honderden miljoenen extra geld uit te trekken voor de zogenaamde Vogelaarwijken, genoemd naar de desbetreffende minister van Wonen, Wijken en Integratie. In het gebied van het Pact op Zuid liggen 7 van de in totaal 40 Vogelaarwijken. Woningcorporaties kunnen met hun ambitieuze plannen aansluiten bij het omvangrijke budget dat de gemeente Rotterdam voor Pact op Zuid heeft uitgetrokken.

Het project als zodanig krijgt steeds meer 'smoel'. Er wordt, na een aarzelende start, een nieuw projectmanagement aangesteld. Vanuit de dienst Kunst en Cultuur wordt er eind 2007 een speciale projectmanager kunst en cultuur gedetacheerd met een eigen budget waarop door belangstellenden kan worden ingetekend. Een commissie onder voorzitterschap van genoemde projectmanager behandelt alle aanvragen op een wekelijks, goed bezocht spreekuur.

Op het gebied van communicatie wordt een slag geslagen met de introductie van een nieuwsbrief. Het aantal partijen dat zich schaaft achter de doelstellingen van het Pact neemt alsmar toe.

In het college van Burgemeester en Wethouders is er onder aanvoering van de gedreven wethouder Werk, Sociale Zaken en Grotestedenbeleid, Dominique Schrijver (afkomstig uit Zuid) veel aandacht voor het Pact, zowel beleidsmatig als financieel, hetgeen zich onder meer vertaalt in een besluit om 10 miljoen te reserveren voor

een urban podium dat gerealiseerd gaat worden in de Creative Factory aan de Maashaven in Rotterdam Zuid.

3 Waarneembare effecten

Nadat het advies was vastgesteld in de Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur heeft de samensteller over dit advies een gesprek gevoerd met de betrokken projectmanager en de commissie die de aanvragen in het kader van het kunst en cultuurbudget van het Pact op Zuid behandelt. Zowel van de kant van de projectmanager als van de commissie is op het advies niet meer gereageerd.

Het advies is als ingekomen stuk opgevoerd bij de commissie Jeugd, Onderwijs en Cultuur op 25 maart 2008 met de mededeling het te betrekken bij kwartaalrapportages van het Pact op Zuid. In de voortgangsplanning voor de tweede helft van 2008 is te lezen dat wethouder Participatie en Cultuur, Rick Grashoff in november 2008 met een collegereactie zou komen. Voor zover bekend is zo'n reactie tot op heden uitgebleven.

Er is contact geweest met de Faculteit Historische en Kunstwetenschappen van de Erasmusuniversiteit met zowel hoogleraar Arjo Klamer (tevens lid van de Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur) als met een wetenschappelijk medewerker over de ontwikkeling van het instrument van een cultuurmonitor. Betrokken medewerker heeft contact gezocht met een kunstenaar, tevens projectleider van Kunst in de Straat (community art projecten, mogelijk gemaakt door gemeente Rotterdam en Sociaal Cultureel Werk DISCK). Het doel was tot een integrale aanpak te komen, de cultuurmonitor als pilot in te zetten bij een nieuw project van Kunst in de Straat. Kunst in de Straat probeerde daarbij voet aan de grond te krijgen in IJsselmonde en was in gesprek met de portefeuillehouder Cultuur van IJsselmonde die community art in Beverwaard wilde inzetten. Daarbij is in een gezamenlijke bijeenkomst gesproken over de integratie van een cultuurmonitor in een dergelijk project. De betrokken portefeuillehouder bleek echter uiteindelijk toch niet geïnteresseerd in een meetinstrument en legde liever 'zelf zijn oor te luister'. Uiteindelijk is ook Kunst in de Straat in Beverwaard niet aan de slag gegaan omdat de betreffende portefeuillehouder uiteindelijk toch meer geïnteresseerd bleek in autonome kunst, dan in community art.

4 Beoordeling

Ondanks de gunstige randvoorwaarden waarvan ten tijde van het lanceren van het advies sprake was (zie hierboven) viel het zaad van het advies van de Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur op dorre bodem. Het advies wordt hoegenaamd niet waargenomen en veroorzaakt derhalve nauwelijks maatschappelijk effect. Wat zich wreekt is dat een formeel schriftelijke adviesaanvraag nimmer is ontvangen. Wel heeft per mail een gedachtewisseling plaats gevonden waarbij de projectmanager zich akkoord verklaarde met een door de Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur gemaakt projectopzet in juni 2007. Achteraf was dit een te smalle basis waarop een advies kon worden geschreven; te meer daar eind 2007, toen het advies feitelijk klaar was, door de projectmanager alsnog meer prijs werd gesteld op een toets op een door hem inmiddels geschreven programma Kunst en Cultuur dat aan andere uitvoeringsprogramma's werd toegevoegd. Het advies van de Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur was daarmee - los van de inhoud - min of meer door de feiten achterhaald, ook al is het advies alsnog in door de projectmanager aangegeven richting herschreven. Een schriftelijk verzoek om zo'n toets is bovendien nimmer ontvangen. Het advies ontbeerde dus een formele inbedding. Het was daarmee niet meer dan een ongevraagd advies aan een 'onderafdeling' van het Pact op Zuid. Dat een dergelijk stuk zonder officiële status ook niet wordt behandeld in het college van Burgemeester en Wethouders mag eigenlijk geen verbazing wekken.

Aanvullingen november 2010

Met de serie Florida heeft TENT. in 't Gemaal op het Afrikaanderplein in 2010 twee maal een discussie georganiseerd over de effecten van kunst en cultuur op de ontwikkeling van Rotterdam Zuid. Op de tweede bijeenkomst in oktober 2010 stelde Mariette Dölle van TENT. dat het er steeds meer op lijkt dat de kunst bewijst dat Rotterdam Zuid bestaat in plaats van dat Rotterdam Zuid bewijst dat de kunst er bestaat. Kunst heeft de laatste jaren aan de zichtbaarheid van Rotterdam Zuid aanzienlijk bijgedragen

Zij wees op de studie van Gerard Marlet: 'De aantrekkelijke stad' op de betekenis van culturele activiteiten en voorzieningen op het leefklimaat van Nederlandse steden. Verschillende kunstenaars, vooral uit de sfeer van de beeldende kunst, somden projecten op waarmee zij naar eigen zeggen een bijdrage leveren aan de identiteit van Rotterdam zuid. Dat er het nodige gebeurt staat onomstotelijk vast.

De afdeling Beelden Kunst in de Openbare Ruimte van Centrum Beeldende Kunst bracht in het najaar van 2009 een boek uit: 'Op Zuid' over de kunst van Rotterdam Zuid; een fraaie round up van al voorgenomen en gerealiseerde beeldbepalende iconen in Rotterdam Zuid.

De stichting Sculpture International Rotterdam kondigde in 2010 het voornemen aan om de komende jaren enkele grote kunstprojecten te realiseren op de as tussen de Erasmusbrug en het Zuidplein. Daarop vooruitlopend was er een wekenlang project van kunstenaar Eric van Lieshout in het winkelcentrum Zuidplein.

Het Theater Zuidplein presenteerde begin 2010 nieuwbouwplannen die dienen als inspiratie voor de inpassing van nieuwbouw in het project 'Hart van Zuid' op en in de buurt van het Zuidplein. Het Theater Zuidplein weet trouwens steeds meer mensen uit Rotterdam Zuid naar haar voorstellingen toe te krijgen, niet alleen in relatieve zin (de verhouding 'eigen bevolking' - overige bevolking was voorheen 30 -70 maar is in 2010: 50 -50, maar ook in absolute aantallen stijgt het bezoek (naar 25.000 in 2010).

De culturele kaart gemaakt door de cultuurscouts van de SBAW van de drie zuidelijke delen van Rotterdam (Charlois, Feijenoord, IJsselmonde) geeft ruim driehonderd hits te zien, d.w.z. ruim 300 zichtbare cultuurvestigingen (inclusief ateliers, galleries, winkels, bibliotheken, etc.) in Rotterdam Zuid.

De maandelijkse nieuwsbrief van het Pact op Zuid somt een groot aantal activiteiten op zoals:

- de organisatie van verschillende exposities en bijbehorende manifestaties door Kosmopolis, TENT. (Centrum beeldende Kunst) en het Historisch Museum Rotterdam in 't Gemaal (in 2010 5 grote exposities en een aantal kleiner in het kader van TENT.-project Florida)
- de manifestatie 'Jongeren maken Zuid' in het kader van Yourcity 2009 (culturele jongerenhoofdstad 2009)
- opwaardering van het Motorstraatgebied door architecten, kunstenaars en jongeren (gepresenteerd door de stichting Architectuur In Rotterdam (AIR))
- de filmwerkplaats IJsselmonde
- het jaarlijkse kunstweekend Charlois
- het aanbrengen van kunstpanelen in woningen van 'Het Mooite Plan' in Lombardijen. Eerder was er onder supervisie van de afdeling Beeldende Kunst Openbare Ruimte (BKOR) van Centrum Beeldende Kunst al een dergelijk project bij gerenoveerde flatwoningen in Pendrecht

Uit het jaarverslag van een de deelnemende partijen (SKAR) over 2009 halen we de volgende activiteiten:

Oost-west route

De as in Oud-Zuid, die vanaf station Maashaven in westelijke richting tot en met Heijplaat loopt en in oostelijke richting tot in Feijenoord.

Tot op heden is vooral gewerkt aan verdichting van die plekken waar culturele ondernemers zich sinds een aantal jaren hebben gevestigd. Oud Charlois, de Afrikaanderwijk en de daartussen gelegen Maassilo (Creative Factory) vormen de belangrijkste vestigingsplekken op de oost - west route. In toenemende mate wordt getracht de activiteiten vanaf de Afrikaanderwijk verder te ontwikkelen richting Persoonsdam. Daarnaast zal extra aandacht worden besteed aan de Tarwewijk die als het ware de verbinding vormt tussen genoemde wijken.

Galerie Hommes; programmering en gastateliers

Naast de programmering is Galerie Hommes ook i.s.m. woningcorporatie Woonstad Rotterdam actief voor de oprichting van een voorziening voor gastateliers. Twee bovenwoningen zijn in 2009 verbouwd tot twee Artist's in Residence's ateliers. Per 1 september 2009 huurt Hommes de ruimten en vanaf die datum zijn de ruimtes als gastateliers in gebruik.

Küf Mold; kunstroute

In 2009 is door de Stichting Kunstimplantaat een kunstroute in Oud Charlois georganiseerd met 60 winkeliers en 60 kunstenaars (Istanbul, Gent, New York, Rotterdam). Kunstenaars kozen voor een winkel of de publieke ruimte. Zij ontwikkelden een werk of performance en voerden dit uit. Het werk refereert of reageert op de soort winkel of het karakter van de wijk.

Kunstenaars leverden bovendien een werk voor de groepstentoonstelling in de A locatie.

Stichting B.a.d

In 2009 heeft Pact op Zuid een bijdrage toegekend ten behoeve van de ontwikkelkosten voor de verbouwing van het pand door Estrade van B.a.d / BTTF.

Stichting D.S.P.S./De Player

Onder de titel 'Compress & Crystalise' heeft DSPS met haar podium de Player een jaarprogramma georganiseerd waarin opgenomen een scala aan performances, lezingen, uitgaven, producties en exposities.

Freehouse

Freehouse heeft in samenwerking met Kosmopolis Rotterdam en met marktkooplui, lokale ondernemers, ontwerpers en kunstenaars nieuwe producten, diensten en marktkramen ontwikkelt en een nieuw plan gemaakt voor een toekomstige invulling van de markt. De resultaten van deze samenwerking zijn gepresenteerd in de vorm van een tentoonstelling in 't Gemaal onder de noemer 'Kenniscentrum, de Markt van morgen'.

Festivals

Bazar Curieux festival

De makers van Bazar Curieux 2009 hebben voor het publiek een programma ontwikkeld dat bestond uit 20 optredens van popbands, live dance acts, dj's en performances. In drie zalen van de Maassilo werd een actuele staalkaart van internationale, nationale en stedelijke, avontuurlijke en alternatieve pop en dance muziek getoond.

Metropolisfestival

Een van de meest spraakmakende festivals in Rotterdam is het metropolisfestival. Vestia en de deelgemeente Charlois hebben te kennen gegeven Metropolis eventueel voor een langere periode te willen ondersteunen en hebben daarbij de wens uitgesproken dit jaar te beginnen met onderzoek naar de mogelijkheden voor Metropolis om zich, nog meer dan voorheen, te binden aan Rotterdam Zuid.

Nelson Mandela Festival

Het Nelson Mandela festival is bij uitstek een participatiefestival. Zowel in 2009 als ook in 2010 kwam het programma tot stand samen met jongeren uit de wijk.

Mobiel podium

Op vijf podia in de deelgemeente IJsselmonde werd een programma georganiseerd ter gelegenheid van de opening van het cultureel seizoen.

Verhaal van Beverwaard

Een participatief festival voortkomend uit het project Bakens van Beverwaard. Dit voorstel is een antwoord op de vraag van deelgemeente IJsselmonde om vervolg te bieden aan de door Bakens van Beverwaard gestarte dialoog met de bewoners.

Open Air Festival

Rotterdams festival georganiseerd door poppodium Baroeg. Het festival richt zich op vernieuwende bands in het hardere rockcircuit en heeft een regio overschrijdende uitstraling. Het festival heeft zich verplaatst van het Spinozapark in IJsselmonde naar de Vaanweide in Charlois

Tarwewijk

Activiteiten zijn ontwikkeld met diverse scholen in deze kinderrijke wijk, er zijn architectonische voorstellen gedaan voor sportzalen in de wijk, een pleinontwerp bij metrostation Maashaven en leegstaande panden hebben een functie gekregen als informatie- en activiteitencentrum. Deze resultaten zijn gebundeld in het boek 'Atelier Tarwewijk'.

Villa Zebra

Het 'Wereldtalentenproject' dat georganiseerd is door Villa Zebra in samenwerking met basisscholen uit de drie deelgemeenten die deel uitmaken van het Pact op Zuid maakt kinderen bewust van hun talenten.

Kop van Feijenoord

Salon Feijenoord pleit voor een integrale aanpak waar kunst en cultuurinitiatieven deel van uitmaken en zowel artistiek als maatschappelijk of fysiek van toegevoegde waarde zijn. Een sterke kunst- en culturele infrastructuur op de kop van Feijenoord versterkt de identiteit van dit gebied en het imago van centrumstedelijk wonen en werken.

De projectmanager cultuur van het Pact op Zuid meldt voor 2010 en 2011 de volgende projecten:

Krant

Uitgave van 3 kranten per jaar	Met kunst en cultuur als uitgangspunt wordt Rotterdam Zuidzijde de krant die het Pact als beweging zichtbaar gaat maken.
--------------------------------	--

Erfgoed

Zuid als Muze (vervolg Roffa 5314)	Vervolg op Roffa 5314. In een meerjarig programma trekt het Historisch Museum Rotterdam de wijken in en gaat samen met bewoners op zoek naar de levende geschiedenis van Rotterdam. Het eerste jaar is het programma volledig gericht op Rotterdam Zuid. Met presentaties op locatie en in het Historisch Museum Rotterdam.
Ontwikkeling 't Gemaal	Ondersteuning in de programmering en de faciliteiten van 't Gemaal, stedelijke cultuur voorziening voor Zuid. Er vinden 6 tentoonstellingen per jaar plaats.
Schatten van Zuid (vervolg Ziet Zuid)	Doorontwikkeling van het tentoonstellingsplan dat in 2007/08 ontwikkeld werd: met historisch film- en fotomateriaal over Zuid i.s.m. met bewoners. Een hoofdtentoonstelling, een tiental manifestaties en een publicatie.

Programma Cultuurhistorie/ Wijkprofilering, Erfgoediconen	Doel van het project is het leggen van verbindingen tussen heden, verleden en toekomst. De kennis van (cultuur-) historie en van de leefwijze van de huidige bewoners, wordt betrokken bij de herstructurering, de wijkprofilering en de verbetering van de kwaliteit van de leefomgeving. Aansluiting bij de eigenheid van de verschillende wijken is een voorwaarde. Op basis van participatie, interesse en interactie zal worden gezocht naar aanknopingspunten voor nieuwe betekenislagen en betekenisgeving. Het programma kent een experimenteel karakter en zal gezien de aard een meerjarige en consequente inzet vergen. Een essentieel deel van het in de begroting opgenomen bedrag is bestemd voor onderzoek. (Bakens van Beverwaard; Groenhagen Tuinhoven e.a.)
--	---

Creativiteit

Kunstenzone	Ontwikkeling van culturele knooppunten op de oost-west as. Op de noordelijke oost-west-as (van Oud Charlois tot aan het water bij de Persoonsdam) ontstaan knooppunten van culturele bedrijvigheid. Deze knooppunten worden verder ontwikkeld en gefaciliteerd en in een gezamenlijke campagne meer met elkaar verbonden.
Ontwikkeling/realisering festivalbeleid	I.s.m. de thematrekker economie en arbeidsparticipatie zal de infrastructuur van (culturele) festivals op Zuid worden versterkt. Hierbij worden reeds lopende projecten verder ontwikkeld. Het doel is de culturele, economische en culturele Spin off van de culturele festivals te vergroten. Metropolis Festival, Bazar Curieux, Nelson Mandelafestival, Baroeg Open Air e.a.
Programma Kunst en Economie	Culturele strategieën worden ingezet in aansluiting op de visie die in Ik zit op Zuid en Rotterdam Vakmanstad zijn geformuleerd. Verbindingen vanaf het niveau van de informele 'huiskamereconomie', via wijkeconomie naar stads- en wereldeconomie. Er wordt aangesloten bij de ervaringen van eerder uitgevoerde projecten als Business op Zuid, De markt van morgen, Kuf Mold, De Zuidexplorer. Door de uitvoering van dit soort projecten leren we het midden- en kleinbedrijf kennen, en zoeken we naar strategieën om te komen tot kennismaking met en versterking van deze sector.
Programma Oud Feijenoord	Hierbij worden gestructureerde ontmoetingen georganiseerd onder de titel Salon Feijenoord, experimentele spontane kunst ruimte gecreëerd en een kunst- en cultuurparagraaf voor het masterplan (Woonstad) Kop van Feijenoord geformuleerd.

Openbare ruimte, architectuur

Cultureel programma Oud Zuid (vervolg Entrees en Iconen)	Programma Oud Zuid; 1) Programma Tarwewijk, in overleg met Woonstad (Nieuwe Unie) en de deelgemeente Charlois is een Gebiedsvisie 2010-2014 opgesteld met daaraan gekoppeld een uitvoeringsprogramma. In het uitvoeringsprogramma is een cultureel programma voorzien. 2) De identiteit van Feijenoord; Gastarbeid; een bijdrage aan een langdurig programma van bewustwording, emancipatie, participatie, uitmondend in een zichtbare markering op Zuid (Afrikaanderplein) en in het stadscentrum (Coolsingel).
Hart van Zuid	De Internationale Beeldencollectie (IBC) is gevraagd om passend bij het ambitieniveau van het Hart van Zuid tijdelijke kunst van internationaal niveau te betrekken. Tevens zal IBC een bijdrage leveren voor een eindbeeld door middel van permanente kunsttoepassing.
Openbare ruimte, architectuur en jongeren	Eerder opgedane ervaringen van de Stichting Kijk op Zuid worden uitgebouwd. Onder het motto 'Van Hangen naar Flaneren' wordt een programma ontwikkeld voor het faciliteren van jongeren bij het ontdekken van de eigen culturele kracht.

Kleinschalige Projecten	Stimulerings- en participatieprojecten (ca. 15) met een sterk experimenteel karakter. Het budget fungeert als een ontwikkelbudget, waarbij steeds meer partners verbonden raken aan de opdracht van het kunst- en cultuurprogramma van het Pact.
-------------------------	--

Theater

Ondersteuning van de programmering Theater Walhalla	Voortzetting van het proeftheater met ca. 200 presentaties.
---	---